

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ГУБЕРНЕРІВ В УКРАЇНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто нормативну основу діяльності гувернерів в Україні в першій половині ХІХ століття. Наведено дані про гувернерів-іноземців означеного періоду. Висвітлено характер законодавчого регулювання діяльності іноземних гувернерів. Проаналізовано чинники прийняття відповідних нормативних документів.

Ключові слова: домашня освіта, нормативна основа, іноземні гувернери.

В статье рассмотрена нормативная основа деятельности гувернеров в Украине в первой половине XIX века. Представлены данные о гувернерах-иностранцах обозначенного периода. Освещен характер законодательного регулирования деятельности иностранных гувернеров. Проанализированы факторы принятия соответствующих нормативных документов.

Ключевые слова: домашнее образование, нормативная основа, иностранные гувернеры.

In the article the normative basis of the practice of home tutors in Ukraine in first half of the XIXth century is revealed. Important facts about foreign tutors of the indicated period are submitted. The character of legislative adjusting of foreign tutors' practice is reflected. Factors of passing these legislative documents are analysed.

Key words: home education, normative basis, foreign tutors.

Постановка проблеми. Легалізація професії «гувернер», визначення кваліфікаційної характеристики фахівців цієї галузі освіти на державному рівні, підготовка домашніх педагогів багатьма навчальними закладами України, потреби родин в освітніх послугах гувернерів, зокрема актуалізація питання вивчення іноземних мов у системі домашньої освіти привели до створення об'єктивних умов у суспільстві, що позначилися на підвищенні попиту гувернерів на ринку праці. Разом з тим реалії законодавства України свідчать про соціальну незахищеність домашніх учителів. Тому пошук шляхів реформування нормативної основи діяльності домашніх педагогів сьогодні зумовлює особливу необхідність звернутися до історичного досвіду законодавчого регулювання діяльності вітчизняних й іноземних гувернерів в Україні в першій половині ХІХ століття.

Аналіз актуальних досліджень. Питання нормативно-правового регулювання діяльності домашніх наставників і вчителів першої

половини ХІХ століття знайшло своє відображення в офіційних документах уряду та Міністерства народної освіти, в дослідженнях представників минулого (Г. Фальборка і В. Чарнолуського, Є. Шміда та ін.), у роботах сучасних науковців (Л. Машкіної, А. Ганічевої, С. Купріянова та ін.). Проте дослідниками не повною мірою висвітлено особливості нормативних актів щодо регулювання діяльності іноземних гувернерів, причини їхнього прийняття. Саме недостатнє вивчення означеної проблеми, її актуалізація й зумовили проведення детального дослідження щодо цього питання.

Мета статті – проаналізувати нормативні акти, що регулювали діяльність вітчизняних та іноземних гувернерів в Україні в першій половині ХІХ століття.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу історичної та педагогічної літератури, архівних матеріалів можна дійти висновку, що дії вітчизняного уряду в першій половині ХІХ століття в галузі освіти були передусім зосереджені навколо питання правового регулювання діяльності іноземних гувернерів на теренах Російської імперії. Чинниками виникнення такої особливої уваги і необхідності формування нормативної основи роботи домашніх вчителів-іноземців стало активне поширення їхньої діяльності.

Згідно з історико-педагогічними дослідженнями науковця Є. Шміда про поширення вчительської практики іноземних гувернерів свідчить кількість отриманих ними свідоцтв на право домашнього навчання. Зокрема, в 1810 році Московська гімназія видала 83 свідоцтва, а у 1812 році їх кількість зросла до 121 [9, с. 95]. Забезпечення умов для отримання права на вчительську діяльність та зобов'язання іноземних учителів мати необхідні свідоцтва визначалися відповідно до статуту гімназій 4 листопада 1804 року. Проте аналіз історичної літератури засвідчив, що вжиті урядом заходи виявилися недостатніми, а саме: положення даного документа порушувалися. Так, у липні 1811 року керівництво Харківського імператорського університету повідомляло міністра народної освіти графа О. Розумовського (1748 – 1822), про незаконну діяльність іноземних гувернерів [9, с. 93].

Як установлено під час дослідження, певні ускладнення в нормативному регламентуванні діяльності іноземних домашніх учителів позначалися й на відсутності однастих поглядів тогочасного уряду на це питання. Зокрема, Комітет Міністрів погоджувався з доцільністю отримання іноземними гувернерами свідоцтв на право домашнього навчання, проте вважав за можливе не дотримуватися

даного розпорядження, враховуючи дві обставини: 1) обмеженість та віддаленість від потенційних домашніх учителів навчальних закладів, яким надавалося право на прийняття іспитів; 2) вимоги батьків до гувернерів-іноземців, які позиціонувалися виключно як вихователі, а не як вчителі. Прецедентом даних різночитань нормативних постанов була діяльність французького домашнього вчителя Філіпа Фовеля, який навчав дітей різних дисциплін, не маючи на те офіційного права. У його справі міністр народної освіти наполягав на виконанні рішення палати карного суду щодо заборони навчання дітей без відповідного свідоцтва [9, с. 94].

Аналіз історичної та педагогічної літератури чітко вказує на те, що зауваження Комітету Міністрів стосовно недоречності та ускладнень в отриманні іноземцями свідоцтв на право домашнього навчання були не справедливими. Про це свідчить постійна увага Міністерства народної освіти до цієї проблеми. Відтак, доповненням до статуту гімназій 1804 року стало впровадження пропозиції дозволити бажаним складання іспитів у будь-яких училищах, що позначилося ще однією хвилею збільшення кількості освітніх закладів з правом надавати звання домашнього вчителя. У Височайше затвердженій думці Міністра народної освіти від 19 січня 1812 року зазначалося, що іноземні домашні вчителі повинні отримувати спеціальні свідоцтва, склавши іспити [8, с. 93]. Відповідно до цього документа іспити дозволялося приймати кваліфікованим учителям училищ або спеціально створеним комітетам у складі осіб, підлеглих училищному керівництву [4, с. 722].

Як довело дослідження, у формуванні нормативної основи діяльності іноземних домашніх вчителів, необхідно було зважати й на вирішення питання уявлення батьків про професійні вимоги до домашніх учителів. Зокрема, у відповідь на закиди Комітету Міністрів стосовно недоцільності отримання свідоцтв іноземними гувернерами міністр народної освіти зауважив, що в більшості випадків батьки ототожнюють поняття морального виховання та вивчення навчальних предметів, а іноземні вчителі, як носії власної етнічної культури, не можуть бути взірцем «нашей нравственности» [4, с. 776].

Аналіз архівних джерел засвідчив, що вищезазначене розпорядження уряду стосовно отримання свідоцтв виконувалося на практиці. Вивчення архівної справи ДАХО свідчить, що 19 січня 1812 року колектив Харківського імператорського університету звертався до дійсного статського радника, слобідсько-українського громадянського губернатора та кавалера І. Бахтина з проханням надати відо-

мости про звання іноземців Станіслава Крумпека та Карла Кроса, які просять допустити їх до складання іспитів.

Дослідження довело, що про визнання державою пріоритетного положення вітчизняних домашніх вчителів та посилення правових норм діяльності іноземних гувернерів свідчить періодика першої половини ХІХ століття. В «Українському журналі» зазначалося, що уряд намагається запобігти діяльності некомпетентних іноземних домашніх наставників і вчителів, які приїхали в Росію із «совершенно неправильнымъ» уявленням про цю державу [7, с. 59].

Як доводить вивчення законодавчих документів початку ХІХ століття, проблема надання іноземним гувернерам свідоцтв торкнулася декількох аспектів у законодавстві, а саме: фінансове питання та вимоги до претендентів на звання домашнього вчителя. Згідно з Вищайшим наказом від 20 лютого 1823 року іноземні гувернери, які складали іспити в державних освітніх закладах на право педагогічної практики в приватних будинках, мали сплачувати 50 рублів керівництву освітніх закладів. Дані кошти нараховувалися сиротам, власне, цих іноземців [4, с. 722]. Особливо цікавим виявився той факт, що зазначений документ регламентував діяльність лише іноземних домашніх учителів, що констатує посилення вимог уряду до їхньої діяльності. Аналіз нормативних документів засвідчив, що тільки через 6 років у пропозиції попечителю Харківського навчального округу 31 жовтня 1829 року визначалося звільнення вітчизняних наставників від сплачування коштів за отримання свідоцтв [2, с. 729 – 730]. Другий аспект нормативних дій реалізувався у пропозиції попечителю Санкт-Петербурзького навчального округу від 21 січня 1829 року, згідно з якою іноземні священики не складали іспитів з мов, якими вони проводили служіння [1, с. 689 – 690].

Дане дослідження свідчить, що у пропозиції 21 січня 1829 року містився й окремий пункт про порядок одержання свідоцтв іноземними гувернерами. Як і вітчизняні претенденти, іноземці повинні складати іспити з відповідних предметів. Для допуску до іспитів вони надавали наступний пакет документів: 1) паспорт своєї країни; 2) дозвіл на проживання в губернії; 3) свідоцтво про присягу уряду Російської імперії; 4) свідоцтво про гідну поведінку [3, с. 710]. На підставі аналізу історико-педагогічної літератури можна дійти висновку, що така пильна увага держави до іноземців мала суттєве значення для розвитку вітчизняної домашньої освіти, так як запобігала прикритим прецедентам роботи гувернерами осіб, професійно не придатними для цієї діяльності.

Проведений науковий пошук засвідчує, що Височайше повеління 20 лютого 1823 року потребувало пояснення не тільки в аспекті діяльності вітчизняних гувернерів, а й окремих категорій іноземних домашніх учителів. Отже, виникло протиріччя між цим законодавчим документом та училищним статутом 1828 року. По-перше, відповідно до повеління отримання свідоцтв на право навчання в приватних будинках коштувало іноземцям 50 рублів. По-друге, у параграфі 321 училищного статуту визначалися три категорії вчителів, які мали право на приватне навчання без отримання свідоцтв: 1) служителі церкви, які закінчили духовні училища та навчають закону Божого; 2) вчителі з трирічним досвідом викладання в державних училищах навчальної дисципліни, якій навчатимуть у приватних будинках; 3) вчителі мистецтв [5, с. 753 – 754]. Проте в статуті не було пояснень щодо звільнення цих категорій учителів від установленної раніше оплати. Виправленням даного упущення стало розпорядження головного правління училищ 24 жовтня 1830 року, що надавало другій категорії учителів-іноземців прерогативу на домашнє навчання без свідоцтв і відповідно не вимагало внесення коштів.

Вивчення науково-педагогічної літератури та архівних джерел дозволяє констатувати, що умови отримання права на роботу в приватних будинках іноземцями ставали все суворішими. Відтак, відповідно до Височайше затверджених «Додаткових правил до статуту 8 грудня 1828 року» від 12 липня 1831 року іноземці зобов'язувалися пред'являти свідоцтва щодо їх поведінки.

Порівняно з вітчизняними претендентами на посаду гувернера іноземці повинні були отримувати свідоцтва з дещо детальнішою інформацією про поведінку на своїй батьківщині від відповідних службовців Російської імперії. Тому, у п'ятому пункті Височайшого наказу від 12 липня 1831 року чітко вказувалися обов'язки російських служб за кордоном: 1) зобов'язувати іноземців, бажаючих займатися викладацькою діяльністю в училищах або приватних будинках Російської імперії, отримувати свідоцтва про статок, освіту, релігійну приналежність та поведінку; вказувати іноземцям на неможливість діяльності як домашнього вчителя без зазначених свідоцтв; 2) збирати власну інформацію про претендентів на посаду гувернера; 3) у випадку невідповідності кандидатів нормам – «неблагонадійності чи підозрілості» [6, с. 812], відмовляти в отриманні дозволу на в'їзд у Російську імперію.

Аналіз історико-педагогічної літератури на конкретному прикладі довів обґрунтованість і доцільність Височайшого наказу від

12 липня 1831 року. Зокрема, іноземець Тассар, який приїздив із Голландії, намагався отримати посаду вчителя фехтування. Проте свідоцтва іноземця, наданого йому французьким консулом, про хрещення виявилось недостатньо. Тому на основі вищезазначеного наказу Тассару заборонили складати іспити на право отримати звання вчителя [6, с. 811]. Дослідження засвідчило, що підставою для прийняття наказу, який вимагав від іноземців таких вичерпних відомостей, була, як зазначалося вище, фахова необізнаність претендентів — переважно ремісників — щодо викладацької діяльності.

Наступні правові акти закріплювали дії попередніх, а саме: положенням 25 березня 1834 року іноземці без атестатів російських університетів утрачали права на домашнє навчання та виховання; циркуляром Департаменту народної освіти 2 квітня 1834 року встановлювалися правила допуску іноземців до домашнього виховання.

Проведене дослідження довело, що важливим узагальненням попередніх нормативних актів та базовим документом, що регламентував діяльність гувернерів, стало Положення про домашніх наставників і вчителів 1 липня 1834 року. Згідно з цим актом іноземні гувернери мали право на педагогічну діяльність, не будучи громадянами Російської імперії, проте без громадянства позбавлялися передбачених документом пільг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, поширення викладацької діяльності іноземних гувернерів в Україні в першій половині XIX століття привело до створення об'єктивних умов у суспільстві для прийняття відповідних законодавчих актів. Дослідження довело, що дії уряду були спрямовані на підтримку діяльності вітчизняних домашніх наставників і вчителів та посилення контролю за педагогічною роботою іноземних гувернерів. Результатом цього стало створення нормативної основи діяльності домашніх педагогів. Проте сучасне законодавче регламентування діяльності гувернерів не вирізняється своєю чіткістю, тому подальше вивчення питань формування правового регулювання педагогічної діяльності домашніх педагогів буде ефективним для організації інституту гувернерства сьогодні.

Література

1. О выдаче без экзамена свидетельств учительницам и гувернанткам, а также священникам иностранных исповеданий на основании представляемых ими аттестатов // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. — СПб.: в тип. Импер. акад. наук, 1866. — Т. I. — С. 689 — 690.

2. О невзимании денег за свидетельства на право обучения, выдаваемые Русским подданным // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб.: в тип. Импер. акад. наук, 1866. – Т. I. – С. 729 – 730.
3. О правилах для выдачи в Виленском учебном округе свидетельств домашним смотрителям и гувернерам // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб.: в тип. Импер. акад. наук, 1866. – Т. I. – С. 708 – 710.
4. По делу о домашних наставниках, учителях и учительницах // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1871. – Т. 4. – С. 721 – 772.
5. По предмету выдачи свидетельств иностранцам на право заниматься обучением // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб.: в тип. Импер. акад. наук, 1866. – Т. I. – С. 753 – 754.
6. По предмету допущения к испытанию на учительское звание, прибывших из-за границы иностранцев // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб.: в тип. Импер. акад. наук, 1866. – Т. I. – С. 811 – 812.
7. Смесь: d) N. V. // Украинский журнал, издаваемый Императорским Харьковским университетом. – X., 1825. – Ч. 6, №7. – С. 59 – 60.
8. Циркулярное предложение об испытании учительниц и гувернанток, занимающихся обучением // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб.: в тип. Импер. акад. наук, 1866. – Т. I. – С. 655 – 656.
9. *Шмид Е.* История средних учебных заведений в России Е. Шмида / Е. Шмид; [пер. с нем. А.О. Нейлисова. С доп. по указ. автора]. – СПб.: тип. В.С. Балашева, 1878. – 648 с.